

KO E TALAHAU NIUE

KO IA FOKI KO E PEPA HE SOCAIETI

ALOFI

No.35.

SEPETEMA 10, 1919

KO E TAU TALA KEHEKEHE

KUA fakaane atu a tautolu ke he Atua ha ko e lahi e monuina mo e fiafia ha tautolu he Aho Me. Tokologa lahi e tau tagata ne o mai ke he Me he tau nai, mai he taha maga mo e taha maga; ne mitaki lahi e tau lologo, ne mitaki lahi mo e humelie e tau kupu ne fakamatala ai e tau patu; ne mua he mitaki e tau mena fakafiafia ne taute ai he faoa, ko e ta tika, mo e laga tagata, mo e ta tika niu, mo e falu a mena kehekehe. Ne afua mitaki e aho ia; kua nakai tupu ha mena ke lekua ai, ti nakai fai fetoko ke eke mo mena ke mamahi ai. Oue tulou he lahi e fakaalofa mai he Atua. Kua tohi tuai e tala katoa ke he taha mena.

Ko e aho 28 a Aokuso ne hoko mai e *Rira* ki Niue, ko e 15 e tau aho a lautolu mai i Aukalana. Kua liu mai tuai a Misi Lopi mo e tamaafine hana ko Adeline. Kua hau foki taha tagata fou, ko Mr. Allen e higoa, to fakaholo e ia e motoka a Misi Lopi.

Kua ta mai ai e Misi Lopi taha motoka lahi mahaki. Ko e 16 e tau tagata kua maeke ke heke ki luga he vaka ia. Ti kua maeke foki ke uta kehe ai e tau nofoa, ati lata e motoka mo e tau koloa, ko e taha tane koloa ke toka ai ki luga he peleo ia mo e toho ai. To eke e mena ia mo mena aoga lahi ke he motu, ke uta ai e niu mo e tau koloa kehekehe mai he fahi uta he motu, mo e ta mai ai ki Alofi ke lata mo e tau toga.

Kua moua tuai e telekarafu mai he takitaki he Socaieti i Sini. Kua pehe mai a ia ke tatali a

tautolu ke hoko mai e vaka lotu ki Niue he aho 28 a Sepetema nai. Ai fai kupu hana ke fakailoa mai ai kia tautolu e mena ne lekua ai e vaka, ti nakai fai kupu foki ke fakailoa mai ai e fenoga he vaka, po ke hau hala Sini, po ke hau hala Hamoa. Ka kua logona tuai e mautolu e tala pehe, kua mamate tuai e tokoono he kauvaka ha ko e tatalu lahi ne tupu i Sini, ka e tokologa foki e tau kauvaka ne gagao ai, mo e liuaki ai ki Aitutaki. Ti nakai maeke ke moua vave e tau kauvaka ke hukui aki a lautolu. To liga hau e vaka hala Sini mo e fenoga atu ki Hamoa ke lata mo e kupu ia ne fakalata fakamua ai. To tatali a tautolu mo e amaamanaki kia pihia.

Kua taufetoko lahi e tau tagata gahua vaka i Sini; kua tiaki tuai e lautolu e gahua, ti ai maeke e tau toga ke o fenoga, he nakai fai tagata ke gahua. Liga ko e kakano haia he mule e vaka lotu.

Ne lahi mahaki e tatalu i Sini mo e fahi motu oti a New South Wales. Ko e 4588 e tagata ne mamate he tatalu ia. Ka ko e ainei kua mole tuai e tatalu, ti kua liu foki malolo e tau tagata. Ka ko e katoa-toa he tau tagata ne mamate ke he fahi motu tokelau i Queensland tokai ko e 29295 a lautolu.

Kua tohi mai tuai a Misi Fifine. Kua mauu tuai hana gagao ne gagao ai a ia, ti kua malolo a ia ainei. Loga lahi hana tau kupu fakaalofa ke he faoa fifine ne mahani mo ia, mo lautolu oti ne fakamatua kia ia.

Ko e kupu hanai he tagata toutou tupe he ha tautolu a Socaieti i Lonitoni; "Ko e haku a kupu

hanai kia lautolu oti kua kau fakalataha mo mautolu ha ko e Socaieti. Kua fakaue fakalahi atu a mautolu kia lautolu, to fakakite atu foki e koe ha mautolu a fakaaue atu kia lautolu. Kua mitaki he kau fakalataha a tautolu ke he gahua lahi ia ke uta e tala mitaki ke he tau motu oti he lalolagi nai. Ko e tau matakainaga a tautolu ke he mena nai, to fefakafiafiiaaki a tautolu ko e taha ke he taha.

Kua tohi mai foki e Pule lahi he ha tautolu a Socaieti i Lonitoni. Kua fakaue lahi a ia ke he motu ha ko e tau poa lalahi ne tuku ai e tautolu ke he tau kua mole atu. Kua nava a ia ha ko e mena ia, ti kua ole mai a ia ke lali atu a tautolu ke lahi ai pihia foki e tau poa ke he tau nai. Kua fiasia a tautolu he tau kupu hana, ka e momoko a tautolu he nakai lahi e tau poa ke he tau nai. To eketaha a tautolu ke he tau ka hau kia mua he lahi e tau poa. To fetoko foki a tautolu ko hai e maga ke mua.

Kua tohi mai tuai e Misi Meti hana tohi fakaalofa mai Aferika mai. Kua momoko a ia he logona e tala ke he tau tagata tokologa ne mamate ke he tau kua mole atu. Kua fiasia a ia ha ko e poa lahi ne tuku ai i Niue he tau ia. Kua totou a ia mo e fiasia e tau tala kehekehe ne lomi ai ke he TALAHAU NIUE. Kua poaki mai e ia hana fakaalofa lahi atu ke he tau akoako, mo e tau tiakono, mo e Ekalesia katoa i Niue. Kua pehe mai foki a ia, ko e ha ne manatu e tau Niue ke fakatau vaka? Ne vela ha lautolu a lima aho tuai, ka e nakai kia matakutaku a lautolu ke he ahi!

Ko e aho 1 a Sepetema kua hoko mai e vaka ko *Ysabel* ki Niue, to liu atu ki Aukalana mo e uta e koloa a Mr. Collins mo Mr. English. Kua lahi e totogi he niu i Aukalana ke he vaha nai ke hoko atu ke he £36 e tane taha. Kua momoko e motu ha kua fakafua tuai e niu ka e nakaila fakalahi ai e totogi.

To fakafili ai e tau iki lalahi tokologa he kautu a Tiamani ha ko e ha lautolu a mahani favale, ko e Patuiki, mo Hindenburg, mo Ludendorff, mo Falkenhayn, mo von Einen, mo von Kluck, mo von Mackensen, mo von Beseler, mo Lemman von Sanders, mo von Falkenhausen, mo von Tirpitz, mo von Capelle, mo Hipper, mo von Sheer, mo Dohma, mo von Bethmann-Hollweg, mo Helfferich, mo e tokologa foki ke katoa ai e 166 e tau iki ia. Tokologa e tau iki Tiamani kua taupega neke fakahala ai a lautolu.

Kua fenoga atu e tama uluaki he Patuiki ki

Canada ke feleveia mo e tau tagata kua nonofo ke he fahi kautu ia. Kua fiasia lahi a lautolu he fekiteaki mo ia. To fenoga atu a ia e 8800 e maila ki uta ke he motu ia, to fina age foki a ia ke he tau maga ne 53. Kua mole e fenoga ia ati manatu a ia ke fenoga atu ke he United States. To kamata ai e fenoga ia e aho 1 ia Novema.

Kua fakafano atu ai e tau vaka totolo ne lima ki Sini, ka fakatoka ai ke he mena ia, mo e leoleo ke he motu ia. Ne lahi mahaki e fiasia he tau tagata Sini he kitekite atu a lautolu e tau vaka kehe ia.

Kua ta tuai e Peritania taha vaka lele lahi, ko e tau tagata tokologa kua maeke ke heke e vaka ia. Ne eke fenoga e vaka ia mai Peritania ke hoko atu ki Amerika. Ko e 108 e magaaho ne lata mo e fenoga ia ke hoko atu ki Amerika. Ti lele foki e vaka ia ke liu atu ki Peritania, ko e 75 e magaaho mo e 3 e minute ne lata mo e fenoga ia ke hoko atu ki Peritania. Ka ko e ainei kua taute foki e lautolu ke lele atu e vaka ia ki Initia.

Kua mua e matematekelea he lalolagi ke he vaha nai. Ko e moli, kua mole tuai e tau, ti kua tupu e mafola, ka kua nonofo e tau tagata tokologa mo e hoge. Kua fakaoti tuai e tau mena kai; kua moumou tuai e tau tupe; ne toka noa ai e tau fonua ke he tau tau ne fa, he nakai fai tagata ke gahua kaina; ti kua hoko ke he vaha nai kua tagi e tau tagata he nonofogati. Kua moua lahi e falu a tagata, ka ko e falu ne tokologa ne miha a lautolu mo e loma. Ko e mena ia kua tupu e taufetoko ke he tau motu kehekehe ne loga ha kua fakatau uka e tau mena oti. Kua tiaki e gahua e falu a tagata, ka kua goagoa e mahani ia. Ko e mena tata ni ke gahua e tau tagata oti mo e fakamalolo, ke taute fakafou ai e tau mena ne maona ai ke he tau, kia liu foki tupu e monuina a taha aho. Ai aoga ha mena e miha mo e loma, ka ko e tagata malolo ke gahua to moua e tagata ia ke he mitaki. Kaeke kua nakai eketaha e tau tagata oti ke gahua ke liu foki ati hake ai e mitaki, po kua moumou ai e monuina he lalolagi, to liliu atu e tau tagata ke he pouli.

Ne fakamatala kupu e Patuiki ha tautolu ko GEORGE ke he taha fakapotopotoaga lahi i Lonitoni. Ne fakamafaua atu e ia e tau faifeau he tau lotu kehekehe, mo e tala age a ia kia lautolu ke kau fakalataha a lautolu mo e loto fakalataha, kia feofanaki e tau tagata Kerisiano oti, e kia tupu lahi e gahua he Agaga Tapu ki loto ia tautolu. Kia liu foki ati hake ai e Ekalesia he Atua mo e mahani Atua ke he Kautu Peritania, katoa mo e tau motu

kehekehe he lalolagi nai. Kua fiasia lahi e tau Ekalesia ke he tau kupu he Patuiki.

* * *

Ne eke ai e fakapotopotoaga fiasia ki loto he kaina he Patuiki i Lonitoni he aho 25 a Iulai. Tokohogofulu e afe e tau tagata eke gahua fana moe paula ne o ke he fakapotopotoaga ia, ti lahi mahaki e fiasia.

* * *

Ko e kupu hanai he tau iki he motu, kia fakamalolo e tau tagata oti ke he mahina Sepetema nai ke tui e tau au, mo e haha pulu, mo e talai e tau akau, mo e tau umu puga ke lata mo e fale he motu Alofi. Ka hoko atu ke he mahina Oketopa to kotofa ai e aho ke eke e gahua ke tau ai e fale. Kua pulega tuai e tau iki he fahi tokelau pehe, Tamalagaau, Makefu, ko e ua e maga ia ke tuki puga; Mutalau, Hikutavake, Tuapa, tolu e maga ia ke hala gaafi. Ko e aho 22 Sepetema ke tao ai e umu puga ki Alofi mo fakahina e fale he faifeau. Ka tau ai e fale, ti fakahina agataha. Kua lata ke he mena ia he manatu e tau iki he fahi tokelau. Tokai e fahi toga ke pulega a lautolu.

* * *

Kua ma lahi a tautolu ha ko e tau tagata tokologa he motu kua eke e lautolu e tau lagatau pouli, mo e fakavai ke he tau tagata ko lautolu ko e tau taulaataua. Ka e au atu ai e kelea he nonofo e falu a lautolu he Ekalesia. Hanai e kupu ne lata kia lautolu, ko e kupu ia ni ne talahau atu ai e Paulo kia Elima ko e taulaataua, pehe, "Ko koe na kua puke ke he pikopiko oti kana mo e tau mahani kelea oti kana, ko e tama he tiapolo, ko e tagata fai fi ke he mahani tututonu oti kana."—Gahua xiii. 10. Mo e kupu nai foki ne tala age e Peteru kia Simona ko e taulaataua, pehe, "Kua iloa tuai e au kua nofo a koe ke he ahua kona, mo e ahi he mahani hepehepe."—Gahua viii. 23. Ne fina age e faifeau ki Tuapa he aho tuai, mo e akonaki e ia a Fitimani, ko ia foki taha ia lautolu kua eke mena pihia. Ti kua fakabala ai foki e tagata ia he Fakatufono, mo e poaki atu kia ia kia tu a ia ke he fakapotopotoaga i Tuapa, mo e talahau ko e tau lagatau fakavai e tau lagatau hana, kua nakai fai kakano mo e nakai aoga ha mena. Kia matakutaku a lautolu oti he motu kua eke e tau lagatau fakavai pihia, ha ko e mena nakaitoka noa ai ha tagata ia lautolu mo e nakai fakahala ai.

* * *

Ne malolo lahi e faoa Makefu ke tanu e puhala ha lautolu, ti kua oti ni ke hoko atu ke he katofia. Kua kamata foki a Tuapa ha lautolu a tufaaga ti kua teitei oti e gahua ha lautolu.

Ha ha i ai ke he tau nusipepa taha talā pilo he tagata Niu Silani ne tapaki e ia taha tamaafine tote.

Ne fakahala a ia he Fakatufono, ko e 15 e tau tau ki loto he fale puipui; ne fahi ai a ia he akau hiva hana tau ia. Ti pehe atu e iki fakafili to fakahala ai pihia mo e fahi ai a lautolu oti kua eke mena pihia. Mitaki lahi e kupu ia he fakafili ia.

Kua totogi tuai e Fakatufono Peritania e £47,000,000 ke fakatau falaoa ke fagai aki e tau tagata hoge he motu ia.

Kua tufatufa e Fakatufono Peritania e tau tupe ke lata mo e £100,000 ke he taha fahi tapu mo e taha fahi tapu ke fagai aki e tau tagata hoge ke he fahi motu he Yorkshire.

Kua lele hake tuai taha tagata, ko Roland Rohlf hana higoa, ke hoko atu ke he 30,700 e futu ki luga ke he pulagi. Ko e tagata Amerika a ia.

Kua manatu e faoa Amerika ke ta e ua e vaka lalahi. Ko e mafiti he na vaka ia kua lata mo e 30 e maila ke he magaaho. Ko e loa he vaka ko e 1000 e futu haia; ko e laulahi he vaka ia ko e 100 e futu haia; ko e hokulo ko e 35 e futu ia. Ko e koloa ne maeke ke uta ai he vaka ko e 55,000 e tau tane haia. Ti maeke foki ke 3000 tagata ke o fenoga ki luga he vaka; ko e hana kau vaka foki ko e 1000 e tagata. To nakai huhunu ai e kolu he vaka ia, ka ko e lolo ni; ti maeke he holo e vaka ko e 7000 e maila mo e nakai fakalahi ai e lolo.

Kua mule lahi e vaka ia ko *Rina*, ne lekua ai he nakai fai matagi. Laga ua ni ne tafia kehe ai e vaka ke he tutavaha, ti moumou ai e aho katoa kia liu mai a ia ke he motu. Kua hoko ke he aho 7 ia Sepetema ti fano e vaka ia. Kua eke fenoga a Mr. Box, mo Mr. Collins, mo Mr. A. O. Head mo e tokotolu hana fanau. Ne manatu foki a Mr. Jackson ke fenoga atu ki Aukalana, ka e lekua tuai a ia, ti nakai maeke kia ia ke fano. To liliu mai e faoa ia ki Niue, ka e toka ai e fanau i Aukalana. Kua uta ai foki a Hopotaga he vaka ia, to fakatoka ai a ia ki loto he fale puipui i Aukalana. Fakaalofa atu kia lautolu. Kia o a lautolu mo e monuina. To tatali a tautolu mo e amaamanaki ke liu mai e vaka ia ki Niue he aho 19 a Oketopa.

Hanai e tala ke he faoa kua lagomatai mai ke he gahua lomi tohi; Kautu a Mutalau, £1 14/3; Tapu Fifine Tuapa, 24/6; Tapu Fifine Liku, 20/-; Tapu Fifine Alofi, 12/6; Mr. F. Head, 10/-; Kautu a Liku, 6/-; Kegatoa, 5/6; Kau Lololo Fatiaiu, 5/-; Tarima, 5/-; Makatoga, Pamatatautote, taki 4/-; Aika, 2/6; Tupekula, 2/6; Farani, Hakala, Nukai, Tapuakimoka, Tiahiloita, Vetemana, taki 2/-;

Kolinie, Nogotau, taki 1/6; Katikula 1/3; Fakaholomamata, Foufou, Hilitaga, Ikitoelagi, Matenoso, Kalititiani, Patula, Taihia, Tavitatama, Teotahi, Tiaki, Tila, Tatalihetoa, taki 1/-; Ikihakumata, Mokahe motu, taki 6d. Ko e katotoa, £8 6/- Oue tuluuileou.

KO E TOLOAGA HE ME

KO e aho tolu a Sepetema ne hoko ai e Me i Niue. Ne tolo ai e motu katoa a Niue. Kua taute ai e fakapotopotoaga, ne kamata ai he hola hiva, to hili he hola hogofulu ma ua. Mua he mitaki mo e lilifu e tau lauga he faoa. Kua o atu, mo e okioki, mo e taumafa. Hoko ke he hola ua liiu atu ke he male, mo e taute ai e tau mena fiafia. Ne ta fakamua e me a Malama mo e aoga fifine i Tufukia ke he tau akoako.

Mole ia ta ai e puleletika he male. Ne kotofa e Misi Kulena e male ta tika mo e tau fagatua. Ne tuku he faifeau 5 e pauna tapaka ke palepale aki e tau mena fakafiafia ia, to lagomatai ai e takitaki he Fakatufono ko Misi Moresi £1, mo e tau papaalagi oti hanai, ko Ata, 5 pauna tapaka, ti 3 e ahi ahi; mo Misi Koligi £2; mo Misi Lopi £1; mo e Toketa £1 2/-; Misi Evisi £1; Misi Kauani mo Misi Puha taki 10/-; mo Misi Ka mo Misi Fiti taki 5/-; mo Alena 2 e pauna tapaka; Mokoaitu 1 e pauna tapaka; Fakatufono 3 pauna tapaka. Ti kua ta tuai e male, ti ko Lufetoai Avatele ne mua, vaipa Tupuola i Lakepa, vaipa ua foki a Hakepule i Lakepa. Ti palepale ke he tupe, ko e tagata ne mua, ko Lufetoa ne mua, £1; ko Tupuola 10/-; ko Hakepule 5/-.

Oti e male ia ta e male he tau fifine, ko e tika niu. Mua a Tufuga i Mutalau, vaipa a Taimoka i Lakepa, vaipa ua a Taumata i Liku. To palepale 5/- he tagata ne mua, 3/- he vaipa, 2/- he vaipa ua. Oti ia taute e tau fagatua. Ko Peaufa i Alofi ko Tavaka i Tamakautoga ne kamata e gahua. Pehe e kotofaaga, ko e tagata ka ono e ola kua malolo e tagata ia. Ti ko Galohetau i Liku ne ono e ola to tu a Hale Nemaia e Alofi, to veli a Galohetau. Ka e hoko a Hale Nemaia ke he tolu e ola, ti mahe ni e fihui, ai veli. Ko e palepale, taha e ola 1/-, ua e ola 2/-, ono e ola 6/-. Ka e ua e maga ne toe, ai fai tagata ne kau ai he laga, ko Tuapa mo Hikutavake.

Ne fai mena foki ke fiafia ki ai e tau tagata, kua gana foki e faifeau e tau lole ke okooko ai e fanau. Loga lahi e tau fenoga ne eke ai e motoka a Misi Lopi ki Hakupu mo Tuapa, ti fiafia e tau tagata he heke e tautolu e vaka ia. Ko e magaahe afiafi foki, ka oti e tau gahua, ti eke fenoga fakafiafia e motoka ia, holo atu ki Tufukia ti liu mai.

Ne taute e faifeau taha kaiaga mena ke he fale

faifeau, ti o e tau papaalagi oti ke kai mena ai. Ko e ikivaka foki a *Isabel* mo e hana hagai ne o a laua ke kai mena ai. Kua fiafia fakalataha e tau Niue mo e tau papaalagi. Ti nakai tupu ha mena ke lekua ai, po ke miha e tau tagata, ka e mua e mafola e aho ia.

Ko IKIMATAFOA ne tohi.

KO E TAPU FIFINE

KO E aho 2 he mahina a Sepetema, 1919, ne taute ai i Alofi e fakapotopotoaga lahi he motu Ekalesia Fifine, ke tuga mo e kupu ne fakailoa ai. Ne takitaki a Tupekula. Kua lologo fakamua e Ekalesia Fifine i Lakepa, ti ko Molie ko ia ne takitaki e liogi. Mole e liogi ti fai kupu fakamafana foki a ia, kua pehe e tohi ne tu ai e Salamo xx. 5.

Ko Fane i Lakepa ne totou e Tohi, Salamo c. Kua mole e Tohi ia ti totou fakalatahaa e fakapotopotoaga katoa ke he Salamo cxxxiii. Fakalata e Tohi ia ke he fulufuluola e fakalatahaaga e Ekalesia Fifine he aho ia. Ka mole e totou e Tohi Tapu, ti lologo ai e Ekalesia Fifine i Avatele, 164; kua fakalata ia ke he toto a Iesu ne maligi mai he satauro, ti mafola ai e lalolagi oti, ati maeke ai e tau fifine ke fai fakapotopotoaga he aho ia. Kua mole e lologo, ko Tifatagaloa i Togulu ne tu ai, ko e hana lauga Kenese viii. 1. Kua fakamamafa ai e ia ke he hana a manatu e poa a Apelu; ti fiftaki a tautolu oti kia Apelu, ka e aua neke tuga a Kaina. Ko Maitia i Makefu ko e tolu ne lauga ai a ia, Luka viii. 6. Kua fakalata ai e ia e fua he saito ne to ke he mena patu, kua tupu fakaave, ti kua hake mai e la, ti fifigo. Kua pihia la e gahua he Atua ke he faka tagata, ne fiafia fakamua ai, ai leva ti liu a ia mo e ai tuai fano ke he Tapu Fifine, ti kua fifigo tuai hana manatu.

Ti mole a Maitia, ko Hikuleo, i Avatele, 2 Korinitho ix. 15. Kua fakamamafa ai ke he hana lauga e Agaga Tapu he Atua kua foaki noa mai, ai uka he fakatau, tuga mo e tau mena he mouiaga nai ne fakatau uka, ka ko e gahua he Atua mo e hana fakaalofa noa kua moua noa ia e tautolu. Kua mole a Hikuleo, ti tu a Perenise, i Tuapa, Mataio xxvi. 7. Ne fakamamafa ke he hana lauga e kelea e loto a Iuta, he vale a ia mo e fakalavelave kia Maria ke he lolo ne fela he fifine. Kua pihia ni kia tautolu, aua neke fakalavelave ai e tau tane ke he gahua he tau fifine. Ko Feu, i Tuapa, Levitika vi. 13. Ko e kakano he hana lauga kia kaka mau e ahi ki luga he fatapoa; kia pihia ha tautolu a tau liogi, kia nakai okioki he tau aho oti. Ko Gaelle, i Fatiau, Mataio xi. 29. Kua fakamamafa ke he hana lauga

e mahani totonu mo e loto holoilalo. Kia pihia e tau loto ha tautolu oti kua eke hana finagalo.

Ko Palahemotu, i Hikutavake, ne fakamatala e ia e tala kia Maui Tama mo Maui Matua, ne kai mena mohu taha ka e kai mena mata taha. Ti fakalata ia kia tautolu, ne kai mena mata he vaha fakamua, ka ko e vaha nai kua kai mena mohu tuai ke he finagalo he Atua. Ko Mokamoli, i Hakupu, i Peteru ii. 5. Kua fakamamafa e ia e mahani kua lata ke ati hake e tau loto ha tautolu, e tau mahani kua mea mo e gali, kua lata mo e Agaga; ko e tau fekafekau he Atua katoa mo e Ekalesia Tapu he Atua. Ko Ahimua, i Mutalau, Mataio xiii. 16. Kua fakakite e ia hana fiafia, ha kua nakai pihia mai fakamua tuga mo e kupu e tohi nai, "Uhoaki e tau mata kua kitekite mo e tau teliga kua fanogonogo" ke he tau gahua he Atua, katoa mo e falu a mena loga. Ko Nele, i Liku, Esoto xv. 1; ko e lologo fakakehe a Mose mo e fanau a Isaraela ke he Atua. Na ko e tau mena loga ne mamahi ai, ka kua maeke ni he Atua ke laveaki.

Manapule, Lakepa, Salamo xlviii. 3. Kua fakamamafa ai e tau mena ne tuogo mai, mo e tau gahua he Atua mai he tau motu maama, ti kua hoko mai tuai ki Niue nai. Ne fakatai foki e ia ke he tau mena he tino. Ko Unifereti, i Alofi, ne talahau e ia e tala kia Aperahamo, mo e omaoma a Aperahamo ke he poaki. Ti kua lata ni ke omaoma pihia a tautolu. Ko Manogimai, Fakafili v. 16. Kua fakamamafa ai e loto malolo a Tapora ne takitaki e ia e fanau a Isaraela ke he tau, ati moua ai e kautu ha ko e hana fakaalofa ke he motu.

Ko Nava, akoako Tuapa, Heperu viii. 10. Kua fakamamafa e maveheaga a Iesu mo e tau tagata oti, tuga ne eke ai e maveheaga he tau ekepoa ke he faituga. Kua pihia e maveheaga a Iesu mo e Ekalesia Fifine he motu. Ko Tupekula, Mataio ii. 10. 11. Kua fakamamafa e ia e tau mena fakaalofa he tau makoi ne uta kia Iesu. Kua pihia la e tau poa ne taute ai e tautolu. Ko Ianeta, i Alofi, ne fakakite hana fiafia ha kua kitia e ia e fulufuluola he tau gahua. Mole ia ko e lologo he Ekalesia Fifine, i Alofi, "O mai a mutolu e tau kapitiga," fakalata ia ke he fulufuluola e tau kapitiga he Ekalesia Fifine kua fakalataha ai he aho ia, Kua toka e tau tala fakatai mo e tau lologo mahani, he loa lahi e tala. Ko MANOGIMAI ne tohi.

KO E TALA KE HE AHO UA

KUA katoatoa mai e tau patu fifine he tau maga ne hogofulu ma taha. Ti ta ai e Tapu Fifine he hola taha. Ti oti e tapu, ti o atu agataha e tau matakainaga i Alofi, mo e tuku ai ha lautolu

a galue ke lata ai a lautolu mai he taha maga mo e taha maga; ko e tau falaoa loga, mo e tau talo, ika, falu a mena loga, niu, to.

Kua mole ia ti o agataha e tau matakainaga, mo e taute ai taha mena fakafiafia. Kua taute mai a lautolu i Liualagi, ne kamata e kau ke hau, ko e kau Isaraela taha, ko e kau Filisitia taha. Ko e kau Isaraela kua pulou holoholo tea a lautolu, pipiaki e kala mena kula e tau pulou. Ko e kau Filisitia kua pulou laupepa fakaloaloa e lau hiku ki luga. Kua igatia e tau kau ne ua, mo e pipi e tau pipi tau, mo e tau akau, mo e tau pelu ke he tau pipi ia, mo e tau pu launiu, mo e tau fa loku. Kua kamata a lautolu ke o atu, ti ulu ai e tau pu na. Kua hohoko atu ke he gutu fale he akoako Alofi, ti toka ai e ulu pu ha lautolu, ka e fano e kau Filisitia ke he fahi tokelau, ko e kau Isaraela ke he fahi toga, ti kamata ai ke taute e gahua. Ko e tala kia Iosefa mo e hana tau matakainaga. Ko Ane ko Iakopo; ko Fanipa ko Iosefa; ko Fenogatule ko Peniamina; ko Faue ko Reupena; ko Pulehepala ko Iuta.

Ti mole atu e tala ia, ko e tala kia Tavita mo Koriato. Ko Mokamahina Koriato; Lagitakai ko ia ne toto e akau papa tau ki mua a Koriato; ko Saulo ko Pule, ko Ligimata ko Apineru ne leveki a Saulo; ko Meletihau ko Tavita; ko Oletifa ko Iese; ko Puakafa ko ia ne huhu atu ki ai a Tavita ha ko Koriato; ko Maina ko ia ne fakakite atu e tala kia Tavita ki mua a Saulo; ko Fakahula ko ia ko Eliapo, ne vale kia Tavita he fia vagahau a Tavita ke tau mo Koriato, ti vale a Eliapo. Ligimata Apineru, ne ta mai a Tavita ki mua a Saulo, mo e fakalatalata ai mo e tau tapulu tau.

Ko e tala kia Ahasneru; ko Mokamahina mo Meletihau ko laua ko e tau leoleo he patuiki; ko Pule ko Hege, ko ia ne leveki e tau tama fifine ke he tolu e mahina; ko Pukemanogi ko e tama mai Arapi; ko Tialhi ko e tama fifine mai Suria; ko Foini tama fifine Aikupito; Mokamitaki tama fifine mai Moapi; ko Talalima ko ia ko e tama fifine mai Sevia; Oletifa ko e tama fifine mai Kanana: ko Pola ko ia ko Eseta, kua mamata hana tau matua, to taute e Moretikai a ia mo tama hana, ko e tama fifine mai he fakapaeaaga. Kua fakaevaeva a lautolu takitokotaha ke he male mo e ha lautolu a tau taute fulufuluola, po ke manako nakai e patuiki ki ai.

Ko e tau patuiki na ne ua, ko Saulo mo Ahasneru, kua fakatupu ha laua a tau hafe ke he tau fulu u'u kehe, mo e ha laua a tau tapulu kua loa, mo e ha laua a tau pulou kua hele fakafotofoto a luga. Kua fulufuluola lahi ni e mena ia ne taute ai he Tapu Fifine i Alofi ke he tau matakainaga he tau maga. Kua oti atu e tala ia. Ka kua pehe mai a Paulo, "Ha kua omoomoi a mutolu he fakaalofa a Keriso."—

2 Korinito v. 14. Kua fakamalolo lahi ni a Paulo ke amoomoi atu e higoa a Keriso ke he taha motu mo e taha motu. Fakamalolo a tautolu e tau mata-kainaga fifine, ke tuku poa atu ke omoi aki e higoa a Keriso ke kaputia e lalolagi oti ke he hana higoa, tuga mo e omoi mai e Misi Kulena Fifine e higoa a Keriso kia tautolu e tau fifine ke he ha tautolu a motu. Tuga mo e lolo manogi ne fakatakai aki he fifine e na ve a Iesu, kua manogi e lolo ia ati kua hoko mai kia tautolu ke he vaha nai.

Kua tuku atu e tau tupe ne fakafua aki a Iosefa ke lagomatai aki e akau lomi tohi ha tautolu.

Ko PULHEPALA ne tohi.

KO E LEONA MO E KULI

KO Lonitoni ko e maga ne mua he lahi haia he tau maga oti ha ha he lalolagi nai. Ha ha i Lonitoni taha kaina lahi; kua fakatoka ai ki loto he kaina ia e tau manu kehekehe he tau motu oti he lalolagi. Ko e higoa he kaina ia ko e Zoological Gardens, ka ko e higoa ku hana ko e Zoo. Kua talahau lahi ai e kaina ia he tau tagata, ti ko e tau tagata kehekehe he tau motu, ka fenoga atu a lautolu ki Lonitoni, kua fa mahani a lautolu oti ke o ke he Zoo ke kitekite atu ke he tau manu ia.

Ko e taha aho ne fina age ai taha tagata ke he Zoo, ti evaeva a ia mo e kitekite atu ke he tau manu kehekehe ia. Ha ha ia ia hana kuli tote; ai totonu e mahani he kuli ia, kua nakai omaoma a ia ke he leo he hana iki. Ti hoko atu e tagata ia ke he ana ne toka ai e tau leona; ko e leona ko e manu favale lahi ti malolo lahi. Ti pehe age e tagata ke he leoleo manu, "Mena mitaki ke liti e koe e kuli nai ki loto he ana leona, ha ko e mena faliuliu e kuli nai, mo e nakai omaoma kia au." Kua toto he leoleo e kuli tote ia, kua hafagi e ia e hala he ana, ti liti e ia e kuli ki loto he ana leona. Kua tatali e na tagata ia mo e manatu ke gagau ai e kuli he manu favale, ka e nakai eke pihia e leona. Ne matakutaku lahi e kuli, ti hola a ia ke he matapoko he ana; kua tu hake hana tau fulu oti he vivivivi. Kua fina age e leona lahi ke he mena ia, ti tuku hifo e ia hana lima ki luga he ulu he kuli, ti amoamo e ia e kuli ia tuga ne pehe age, "Aua neke matukutaku a koe." Ti takoto e leona ki lalo ke he fahi he kuli, mo e epoepo a ia, ti eke a laua mo kapitiga. Kua fano kehe e tagata ia ke he hana kaina mo e ofo, ti manatu e ia ke he hana loto po ke fiha e aho ne toe ato kai he leona e kuli.

Kua mole atu taha mahina, ti liu atu e tagata ia ke he Zoo, ti kitekite atu a ia ke he ana leona, kitiala, kua nonofo fakalataha e leona mo e kuli mo

e feofanaki. Ati kumikumi e tagata ia ke he leoleo manu, mo e pehe age kia ia, "Nakai fia kai e leona haku kuli; kua mitaki ke liuaki mai ai e kuli ia kia au, to uta e au a ia ke he kaina haku, ha ko e mena tagi e fanau he galo e kuli." Ti pehe age e leoleo, "Ko e ki he gutuhala hanai. Kia hafagi e koe e hala, mo e moua e koe e kuli." Ka kua nakai maeke ke fakatata atu e tagata ke he gutuhala, ha ko e mena go lahi e leona mo e vale lahi; to leveki e ia e kuli ia he hana malolo lahi, kia nakai moua he tagata e kuli ia.

Ha ha i ai e tau tagata tokologa kua matakutaku a lautolu ke he Atua, tuga ne matakutaku e kuli ia ke he leona. Kua pehe mai e Tohi Tapu, "Ko e mena ke matakutaku lahi ai ke moua a tautolu he tau lima he Atua moui."—Heperu x. 31. Ko e moli foki e kupu ia, ha ko e mena ko e Atua ko e fakaalofa haia; ka puke ha tautolu a tau loto mo e hala, ati totoko atu a tautolu ke he Atua, ti tau e Atua kia tautolu mo e hana malolo lahi. Kua matakutaku a tautolu ke he Atua ha ko e mena kua kelea ha tautolu a tau loto, mo e nakai fia omaoma a tautolu kia ia. Kaeke kua tuku atu e tautolu ha tautolu a tau loto kia ia, mo e tua kia ia, ati iloa e tautolu ko ia ko e ha tautolu a kapitiga mo e ha tautolu a leveki; ko e hana malolo lahi foki mo e hana mana ke leoleo kia tautolu mo e lagomatai mai kia tautolu. Hanai falu he hana tau kupu kua vagahau mai ai e ia kia tautolu:

"Nakai tuai toka ni e au a koe, nakai tuai tiaki ni e au a koe."—Heperu xiii. 5.

"Ko ia foki ke hau kia au, nakai vega ni e au ki fafo."—Ioane vi. 37.

KO E IKI MO E FITI

KO E tala nai ko e manatu haia he taha tagata; ai ko e tala moli, ka ko e kupu fakatai, ke fakaako mai ai kia tautolu taha mena mitaki. Kua aoga lahi e tau tala fakatai; kua fai tala foki pihia ke he tau motu oti, ti kua eke foki e tau tala ia mo lagatau kia moua e tautolu e iloilo.

Ko e tala nai he taha iki lilifu, ne nofo a ia ke he hana faleiki kua mua he mitaki; ha ha ia ia foki taha kaina ne fulufuluola lahi.

Kua hoko ke he taha aho, kua evaeva e iki ia ki loto he kaina hana, ti kitia e ia taha akau moli. Kua haga hake e ia hana mata ki luga ke he akau kua fiti mai hana tau fiti, ti pehe age a ia, "Ko e akau moli na e, ko e heigoa e mena kua eke e koe ma e iki hau?" Ti tali age e akau moli, pehe, "Kua fiti e au e tau fiti mitaki mo e manogi; ke hoko foki ke he vaha mafana, to fua e au e tau fua mitaki mo e humelie; ka moho e tau fua ia, to uta ai ke he fale-

iki, mo e fakatoka ai ki luga he laulau he iki ke eke mo mena kai mana." Ti pehe age e iki, "Kia monuina e akau moli."

Kua evaeva foki e iki, ti hoko atu a ia ke he taha mena ha ha i ai e akau ifi lahi. Ti haga hake e iki hana mata ke he akau, ti pehe age a ia, "Ko e akau ifi na e, ko e heigoa e mena kua eke e koe ma e iki hau?" Ti tali age e akau ifi, pehe, "Ko e vaha maiana, kua vela e la, ti fakaolo e au haku a tau la mo e haku a tau lau lalahi, ti eke e au mo mena ke fakamalu ai hau a tau povi mo e hau a tau mamoe." Ti pehe age e iki, "Kia monuina e akau ifi."

Kua evaeva foki e iki, ti hoko atu a ia ke he vao motie, ha ha i ai e motietie mitaki mo e vao mui. Ti kitekite hifo e iki ke he vao mui, ti pehe age a ia, "Ko e vao mui na e, ko e heigoa e mena kua eke e koe ma e iki hau?" Ti tali age e vao mui, pehe, "Kua tupuolamoui au, ti humelie, to o mai hau a tau tavini mo e tau titipi lalahi, to helehele e lautolu au, ke uta ai ke he hau a tau fale manu, ti eke au mo mena ke kai e tau solofanua hau." Ti pehe age e iki, "Kia monuina e vao mui."

Ti kitekite atu e iki ki lalo, ti kitia e ia e fiti tote, ko e oniani kula e fiti ia, ti pehe age a ia, "Ko e oniani na e, ko e heigoa e mena kua eke e koe ma e iki hau?" Ti tuku hifo e oniani hana ulu mo e fakatokolalo, ti tali age a ia mo e leo tote, "Ai fai mena ne eke e au. Ai fai fua au ke lata mo e laulau he iki, ti ai fai fakamaluaga e au ke lata mo e hana tau povi, ti ai fai mena kai e au ke lata mo e hana tau solofanua. Ko e fiti noa e au, ti nakai aoga ha mena. Ka kua manako au ke tupu ke mua haku a fulufuluola ke he tau fiti oti, ti kuenaina." Kua logona e iki e tau kupu ia, ti tukutuli a ia ki lalo ke he motietie, ti figita e ia e fiti ia, ti pehe age a ia, "Kia monuina lahi e oniani kula, ha ko e mena nakai fai fiti ha ha i ai ki loto he haku a kainu kua mua hana fulufuluola ke he fiti nai."

Ha ha ia tautolu taha Iki, kua evaeva a ia ki loto he hana kainu mo e faifano ke he taha mo e taha, ke he tau matua tane, mo e tau matua fifine, mo e tau tama ikiiki. Kua huhu mai foki a ia kia tautolu takitokotaha, pehe, "Ko e heigoa e mena kua eke e koe ma e Iki hau?" Kua tukutuku hifo foki e ia, mo e figita e tau tama ikiiki kua nakai maeke ia lautolu ha gahua, ka e nonofo a lautolu mo e mahani totonu, mo e mahani fiafia, mo e mahani fakatokolalo ke he tau aho oti, ti kua pehe mai foki a ia, "Kia monuina lahi e tau tama ikiiki, ha ko e mena tuga a lautolu nai e tau tagata ha he kantu he Atua." Kua ofania e Iesu e tau tagata oti, ka kua mua hana a fakaalofa ke he tau tama ikiiki. Kua manako foki a ia ke gahua a tautolu oti, kua fakamonuina foki e ia a lautolu oti kua eketaha ke fekafekau atu kia ia; ka kua figita e ia e tau tama ikiiki kua

nakai maeke ia lautolu ha gahua, ka kua nonofo a lautolu mo e mahani molu mo e mahani fakamoli mo e mahani mea.

KO E ME A MALAMA

KO e me fiafia a Malama mo e Aoga fanau fifine i Tufukia. Kua fiafia lahi a maua mo Nogotau mo e tokoua, katoa oti a mautolu ne tolo i Alofi he Aho Me, he fulufuluola lahi e fakaakoaga fakapapaalagi he fanau. Ko e mena ke ofo ai, ha kua loto matala pihia ke he tau tala fakapapaalagi. Tala ke he tagata-uli i Aferika, mo e tala fakamauli kia Maui ke he la.

Kua fakailoa atu ha mautolu a fiafia ke he tau fakaakoaga a Mr. Evison, mo Malama, mo Ane, ke he fanau, kua fulufuluola, pihia. Ko e tau faiaoga na e i Tufukia, fakamolemole ti ta foki he tau ka hau ke malu fulufuluola ai. Ko e kakano he mena ia, ha kua mua a Eti, he tuku poa 25/-, vaipa e fanau fifine i Liku, tokoua taki 4/-. Ko e tau mena he me ko e tau falaoa mo e falu a miena kehekehe. Oue tulou. Ko TANIELU ne tahi.

KO E FUFU MOKI

HANAI e fakakiteaga he tau moki ia ne huhu atu ai kia mutolu ke he mahina kua mole atu.

MOKI XIV. Ke fakakite mai ai e higoa he taha tagata Aitiope, ne futi hake e ia e perofeta mai lalo mai he luo.

1. E-lia.—2 Patuiki ii. 1-11.
2. P-anapa.—Gahua xi. 25.
3. E-lima.—Gahua xiii. 8-11.
4. T-oeka.—1 Samuela xxii. 18.
5. A-nania.—Gahua v. 1-6.
6. M-atafia.—Gahua i. 15-26.
7. E-utuko.—Gahua xx. 9.
8. L-oi.—2 Timoteo i. 5.
9. E-seta.—Eseta ii. 5-17.
10. K-iriata arapa.—Kenese xviii. 2.
11. A-kapo.—Gahua xi. 27, 28.

Ko e higoa ia ne kumi ai ko **EPETAMELEKA** haia.—Jeremia xxviii. 10-13.

MOKI XV. Kia kumikumi ai ki loto he Tohi Tapu e tau kupu nai ke he tau magaaho kehekehe.

1. "Taha ni e magaaho ne gahua ai a lautolu ne fakamui."—Mataio xx. 12.
2. "Ati fakatatai ai e tau leo ha lautolu oti kana po ke ua e magaaho."—Gahua xiv. 34.

3. "Kua mole atu e tau magaaho po ke tolu, ati nu mai ai hana hoana."—*Gahua v. 7.*

4. "Kua hake ai a Peteru ke he tua fale ke liogi ai tokai ko e magaaho ono."—*Gahua x. 9.*

5. "Ne mauu neafi hana vevela ke he magaaho fitu."—*Ioane iv. 52.*

6. "Kua kitia mali e ia ke he fakakiteaga tokai ko e magaaho hiva he aho, ko e agelu he Atua kua hu mai kia ia."—*Gahua x. 3.*

7. "Ti nonofo a lautolu mo ia ke he aho ia, ha ko e magaaho tokai ko e hogofulu."—*Ioane i. 39.*

8. "Ko e magaaho hogofulu ma taha foki kua fina age ai a ia, ati kitia a ia e falu ne tutu kua nakai gahua."—*Mataio xx. 6.*

9. "Hanai, kia mataala a mutolu, ha kua nakai iloa a mutolu e aho, po ke magaaho ke hau ai e Tama he tagata."—*Mataio xxv. 13.*

Hanai foki falu a moki fou ke kumikumi ai e mutolu. To lomi ai e fakakiteaga a taba aho.

MOKI XVII. Ko e tau matatohi fakamua, ka tutaki ai, to fakakite mai ai e higoa he taha fifine Atenai kua pipiki atu kia Paulo mo e tua.

1. Ko e higoa he taha patuiki ne eke e fakatufono hataki, ke nakai ole e taha ha mena mai he taha atua, po ke taha tagata, ka ko ia ni hokoia ke ole mena ki ai.

2. Ko e higoa he taha patuiki a Isaraela, ne to hifo a ia he mena fakapupu po ke kupega he fakamaama he hana poko ki luga i Samaria, ti gagao ai a ia.

3. Ko e higoa he matua tane a Samisouii.

4. Ko e higoa he mouga ia ne tu ai e vaka a Noa ki luga ia.

5. Ko e higoa he tama fifine fakamui a Lapana.

6. Ko e higoa he tama fifine fakamui a Ieru-paala.

MOKI XVI. To kumi e mutolu e tau kupu nai ki loto he Tohi Tapu. Ko e tau kupu kua to ai, ka tutaki, to fakakite mai ai taha kupu mamafa he Atua ke he tau taulaatua.

1. "Ko e hau fakavai ni a lautolu, ko e fanau nakai * * i ai ha fokamoli."

2. "Ati oho mai ni e tagata ha * ai e agaga kelea, kua fakamalolo a ia, kua kautu kia lautolu; ti fehola ai a lautolu ki fafo he fale kua nakai fai felevehi, ti kua kafokia."

3. "Ko ia ne moumou ai e tau fakamailoga he tau tagata pikopiko; ti fakagoagoa ai e ia e tau taulaatua; kua faliu ki * e ia e tau tagata pulotu, ti eke e ia ha lautolu a iloilo mo mena goagoa."

4. "Ti kitia he asiui e agelu a Iehova, ti oho atu a ia ke he kau pa, ti mapita ai foki e hui a Palaamo ke * kau * ."

5. "Kua mata pouli hana tau tagata toko; ko lautolu oti nakai iloa e lautolu ha mena; ko * * * kuhukuhu a lautolu oti, nakai maeke ia lautolu ke ko, kua miti, kua tatakoto, kua fia mehe a lautolu."

6. "Ka ko lautolu kua loto lolelele, mo lautolu kua nakai tua, mo lautolu kua eke mena vihiatia, * * * keli tagata, mo e tau feuaki, mo e tau taulaatua, to eke ma lautolu e maga he loloto kua vela ke he afi mo e taio, ko e mate ua haia."

7. "To fakatata ai au kia mutolu ke he fakafiliaga; to fakaave foki au ke eke mo talahau kia lautolu kua eke e tau lagatau he tau * ."

KO E PAPATISOAGA

HANAI e tau higoa he tau tama ne papatiso ai ke he vaha kua mole atu.

Ko e tau tama ne papatiso ai i Tamakautoga, he aho 24 a Aokuso, 1919:—

TUKUNI, ko e tama tane a Tukuni mo Manais.

TOHITAU, ko e tama tane a Tionetini mo Filitupe kua hiki e Lahegatama mo Kite.

HOLOAGAMAHINA, ko e tama fifine a Malipi mo Maini, kua hiki e Pulu mo Maligi.

FAKAHOLOMANOGI, ko e tama fifine a Tevini, kua hiki e Fitikepu mo Manogiai.

PAPEAU, ko e tama tane a Moui mo Heganeole, kua hiki e Manamana mo Tifatagaloa.

Ko e tau tama ne papatiso ai i Hakupu, ko e aho 7 ia Sepetema, 1919:—

LIUKIGA, ko e tama tane a Liuvaie, mo Litohetau.

AIKA, ko e tama tane a Elone mo Mokamoli, kua hiki e Melelosa.

FELEVEHITAU, ko e tama fifine a Tavilila mo Maife kua hiki e Kepuhega mo Felevehitau.

KO E FAKAMAUAGA

KO e aho 22 a Aokuso, 1919, ke he fale aoga i Alofi, ne fakamau ai a IKIHAGAI, ko e fuata, ko e tama a Hunuki mo Taufetuli, ko e tagata Liku a ia, mo FINETAU, ko e tamaafine a Laufoli mo Lakatogia, ko e fifine Liku a ia.